

Ἀπὸ τῶν ἀρχόμενων λέξεις δασύνονται, ἀποτελοῦμεν σειρὰν τοιαύτων λέξεων, ὡς συνηγήσαμεν ἐν τῷ ἀναγνωστικῷ τῶν μαθητῶν βιβλίῳ ἢ ταῖς ἐκδόσεσιν αὐτῶν. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον συναντῶσιν οἱ μαθηταὶ λέξεις ληγούσας εἰς εἰα ἢ ια· ἀποτελοῦμεν σειρὰς καὶ τῶν λέξεων τούτων καὶ μόνον, ὅταν ἐννοήσωμεν ὅτι αὐταὶ ἀρκοῦσι πρὸς ἐξαγωγήν ἀσφαλοῦς καὶ ἀκριβοῦς γενικοῦ, προβαίνομεν εἰς τοῦτο. Ὡσαύτως καὶ ἐν πάσῃ ἄλλῃ ὁμοίᾳ περιπτώσει.

Πολλάκις δ' ἀποτελοῦμεν τοιαύτας ὀρθογραφικὰς σειρὰς, οὐχὶ ὅπως σχηματίζομεν κανόνα τινά, ἀλλ' ἐκ λέξεων κατὰ τὸν αὐτὸν μὲν τρόπον ἐκφερομένων, διαφρόως δὲ γραφομένων· οὕτω δὲ προσπαθοῦμεν, ὅπως διὰ τῆς ἀντιθέσεως συγκρατήσωσιν οἱ μαθηταὶ τὴν ὀρθὴν γραφὴν αὐτῶν· οὕτω π.χ.

Μεταβαίνω εἰς θήραν, ἀλλὰ τοῦναντίον κλείω τὴν θύραν· τὴν πρώτην λέξιν θήραν γράφω δι' η̄ τὴν δευτέραν δι' ῡ.

Τὸ ζῶον τοῦτο λέγεται χοῖρος, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος οὗτος εἶναι χῆρος· ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει γράφω τὴν λέξιν χοῖρον δι' οι, ἐν δὲ τῇ δευτέρᾳ δι' η̄.

Ἡρόμην τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ ἠρώμην ὑπὸ τινος· τὸ μὲν ἠρόμην = ἠρώτῃσα ἔχει ἐν τῇ παραληγοῦσῃ ο̄ τὸ δ' ἠρώμην = ἠγαπάωμην ἔχει ἐν τῇ παραληγοῦσῃ ω̄ κλπ. κλπ.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον προβαίνω καὶ ὅταν θέλω νὰ σχηματίσω συντακτικόν τινα κανόνα. Δὲν λαμβάνω ἀφορισμὸν ἐκ τῆς πρώτης π.χ. τυχούσης τελικῆς προτάσεως διὰ νὰ διδάξω τοὺς μαθητὰς πῶς ἐκφέρονται αἱ τελικαὶ προτάσεις, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπιστῶ τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν εἰς τὴν εἰδικὴν ταύτην περίπτωσιν, πῶς δηλ. ἐκφέρεται ἡ τελικὴ πρότασις, ἣν νῦν πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχουσι καὶ ἣν καταγράφουσιν ἐν τῷ τετραδίῳ τῶν συντακτικῶν παρατηρήσεων ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν: **τελικαὶ προτάσεις ἢ τελικοὶ λόγοι.** Τὸ αὐτὸ πράττω καὶ ὅταν συναντήσω δευτέραν, τρίτην καὶ τετάρτην τελικὴν πρότασιν. Ὅταν δὲ νομίσω ὅτι ἡ ἀποτελεσθεῖσα σειρὰ ἀρκεῖ πρὸς ἐξαγωγήν ἀκριβοῦς γενικοῦ, προβαίνω εἰς τὴν σύγκρισιν, συμφώνως πρὸς τὰνωτέρω λεχθέντα, καὶ εἰς τὴν τοῦ σχετικοῦ κανόνος ἐξαγωγήν. Καὶ ἐνταῦθα λοιπὸν σχηματίζομεν κατ' ἀρχὰς σειρὰς, αἵτινες προπαρασκευάζουσι τὴν τοῦ γενικοῦ, ἐννοίας, κανόνος, νόμου κ.λ. ἐξαγωγήν.

στ'.) Παραλαβὴ ὀλιγοῦ πρὸς σύγκρισιν ἐξ ἄλλων μαθημάτων.

1. Πολλάκις ἐμφανίζεται ἐν τινι μαθηματι ὕλη, ἣν δὲν δυναμὴ θὰ οὔτε νῦν, οὔτε καίτιν νὰ χρησιμοποιήσωμεν ἐν τῷ σταδίῳ τῆς Συνδέσεως ἢ τοῦ Συστήματος τοῦ μαθήματος τούτου, διότι φύσει ἢ ἕτι

αὕτη ἀνήκει εἰς ἄλλο μίθημα. Οὕτω π.χ. πλειστάκις ἐν τῷ Ἀναγνωστικῷ τῶν μαθητῶν ἀσχολούμεθα περὶ φρονηματιστικὴν ὕλην. Ἐὰν δ' ὅμως τὸ Γλωσσικὸν μίθημα ἐπεζήτει νὰ ἐπεξεργασθῆ τὴν Φρονηματιστικὴν ταύτην ὕλην κατὰ τὴν φύσιν αὐτῆς καὶ νὰ ἐξαγάγῃ ἠθικὰς ἀρχὰς καὶ ἠθικὰ ἀξιώματα, θὰ πᾶραβαλλε τὸν κύριον σκοπὸν αὐτοῦ καὶ θὰ μετεβάλλετο καὶ αὐτὸ εἰς Φρονηματιστικὸν μίθημα. Διὰ τοῦτο, προκειμένου περὶ ἀναγνωστικοῦ τεμαχίου, ἀποπερατοῦμεν κατὰ κανόνα τὴν πραγματικὴν ἐπεξεργασίαν αὐτοῦ διὰ τῆς ἐμβραθύνσεως. Ἡ πραγματικὴ ἀφαίρεσις, ἥτοι ἡ ἐξαγωγή τοῦ γενικοῦ ἐπὶ τῆ βάσει τῆς προκειμένης μερικῆς περιπτώσεως, καὶ ἡ πραγματικὴ ἐφαρμογὴ λείπουν ἐνταῦθ' ἐντελῶς.

Ὅπως δ' ὅμως αἱ σχέσεις βουλήσεων, ἃς ἔμαθον οἱ μαθηταὶ ἐκ τοῦ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου, μὴ μένωσιν ἄνευ συνδέσεως πρὸς ἄλλας ὁμοίας, οὕτω δὲ διατρέχωσι τὸν κίνδυνον νὰ περιπέσωσιν εἰς λήθην, πρέπει, δοθείσης εὐκαιρίας, νὰ χρησιμοποιῶνται ἐν τῷ Φρονηματιστικῷ μαθήματι πρὸς εὗρεσιν ἠθικῶν ἀληθειῶν.

Κατὰ ταῦτ' ἄρα τὰ Φρονηματιστικὰ μαθήματα, ἥτοι κυρίως ἡ Ἱερὰ καὶ ἡ Πολιτικὴ Ἱστορία, δανείζονται πλειστάκις ὕλην πρὸς σύγκρισιν ἐκ τοῦ Γλωσσικοῦ μαθήματος. Τῇ ἀρχῇ ταύτῃ ἐπόμενοι καὶ ἡμεῖς ἐν ταῖς εἰς τὸ τέλος τοῦ πρώτου τόμου ὑποδειγματικαῖς διδασκαλίαις ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ἐμείναμεν ἐν τῇ ἐμβραθύνσει καταλιπόντες τὴν περαιτέρω ἐπεξεργασίαν διὰ τὴν κατάλληλον θέσιν τῆς Πολιτικῆς Ἱστορίας (*).

2. Ὅπως δὲ τὰ Φρονηματιστικὰ μαθήματα λαμβάνουσιν ὕλην ἐκ τῶν Γλωσσικῶν πρὸς περαιτέρω ἐπεξεργασίαν, οὕτω συμβαίνει πλειστάκις καὶ εἰς τοὺς δύο κυρίους τῶν Φρονηματιστικῶν μαθημάτων κλάδους, τὴν Ἱερὰν καὶ τὴν Πολιτικὴν Ἱστορίαν, δανείζονται δηλ. καὶ οὗτοι ἀπ' ἀλλήλων ὕλην ἐν τῷ σταδίῳ τῆς Ἀφαιρέσεως. Ἰδίᾳ δὲ πράττουσι τοῦτο τὰ **Θρησκευτικά**.

Ὅταν π. χ. συναντήσωμεν ἐν τῇ Ἱερᾷ Ἱστορίᾳ παραδείγματα εὐσπλαγχνίας, εὐγνωμοσύνης, τόλμης, φθόνου, ψεύδους, ἀπάτης κ.λ. ἐν τῷ σταδίῳ τῆς Ἀφαιρέσεως σκεπτόμεθα πρῶτιστα καὶ μάλιστα, ἐὰν ἐν τοῖς μέχρι τοῦδε ἐκ τῆς Ἱερᾶς Ἱστορίας διδαχθεῖσιν ὑπάρχουσιν ὅμοιαι περιπτώσεις πρὸς τὴν νῦν δὴ γνωσθεῖσαν. Μετὰ δὲ τοῦτο ἐρευνῶμεν ὡσαύτως μετὰ προσοχῆς καὶ πᾶσαν ἄλλην διηγηματικὴν ὕλην, ἣν μέχρι τοῦδε ἐπεξεργασθήμεν, π. χ. τὰ Παραμύθια, τὸν Ῥοβινσῶνα, τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους καὶ τὴν Πολιτικὴν Ἱστορίαν, ὅπως ἀνεύρωμεν καὶ ἐν ταύτῃ συγγενεῖς φρονηματιστικὰς σχέσεις, καὶ

(*) Πρὸς βλ. ὅσα λέγομεν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐν I. τόμῳ ἐν σελ. 171—481 καὶ 500 (Σ. Μ.).

χρησιμοποιήσωμεν και ταύτας ἐν τῷ σταδίῳ τῆς Ἀφαιρέσεως πρὸς ἐξαγωγήν τοῦ γενικοῦ.

3. Ἀνάλογός τις σχέσις παρατηρεῖται και τοῦ Γλωσσικοῦ μαθήματος πρὸς τὴν Ἱστορίαν, Γεωγραφίαν, Φυσιολογίαν και πᾶν ἐν γένει ἄλλο μάθημα. Ἐν τοῖς μαθήμασι δηλ. τούτοις ἐμφανίζονται πολλάκις νέαί λέξεις, ὧν τὴν ὀρθὴν γραφὴν ἀγνοοῦσιν ἔτι οἱ μαθηταί. Αἱ λέξεις αὗται γράφονται ἐπὶ τοῦ πίνακος, ἐξεταζομένης συντόμως και τῆς ὀρθογραφίας αὐτῶν, κατὰ τὴν ὥραν τοῦ μαθήματος, ἐν ᾧ ἐνεφανίσθησαν. Πόσον ταχέως δ' ὅμως θὰ ἐλησημονοῦντο αἱ λέξεις αὗται, εἰὰν περιοριζόμεθα μόνον εἰς τὴν ἐξέτασιν ταύτην! Διὰ τοῦτο φροντίζομεν, δοθείσης εὐκαιρίας ἐν τῷ Γλωσσικῷ μαθηματι, νὰ ἐξετάσωμεν και ταύτας λεπτομερέστερον κατατάττοντες αὐτὰς εἰς τὴν σειράν, ἐν ἣ φῦσει, διὰ τοῦτον ἢ ἄλλον λόγον, ἀνήκουσι. Μόνον οὕτω καθίσταται δυνατόν νὰποκτήσωσιν οἱ μαθηταί τὴν ὀρθογραφικὴν δεξιότητα, περὶ ἣν τοσοῦτον μικροὶ και μεγάλοι παρ' ἡμῶν χωλαίνουσιν(*).

Ὅτω π. χ. ἐν τῇ Ἱστορίᾳ συναντῶσιν οἱ μαθηταί τὴν ἐν Σαλαμίῳ ναυμαχίᾳ· ὁ διδάσκαλος γράφει τὰς λέξεις ταύτας ἐπὶ τοῦ πίνακος, και ἐπιστᾶ ἀπλῶς τὴν προσοχὴν τῶν μαθητῶν εἰς τοῦτο, ὅτι ἐπὶ τῆς λέξεως Σαλαμίῳς θέτομεν περισπωμένην. Δὲν ἀρκεῖται δ' ὅμως

(*) Ἡ ἀρχὴ αὕτη εἶναι ἀνάγκη νὰ τηρῆται νῦν εἴπερ ποτὲ και ἄλλοτε· ἡ δὲ λόγος εἶναι ὁ ἐπόμενος : εἶναι γνωστὸν ὅτι εἰς τὸ Δημ. Σχολεῖον εἰσάγεται ἐν μόνον βιβλίον, τὸ Ἀναγνωστικόν, τὰ δὲ λοιπὰ ἀναπληροῦνται διὰ τῆς ἀπὸ στόματος διδασκαλίας τοῦ διδασκάλου και διὰ σχετικῶν τινῶν συντόμων σημειώσεων, ἀναγραφομένων κυρίως ἐν τῇ τετραδίῳ τοῦ συστήματος, περὶ οὗ ὀλίγον κατωτέρω γενήσεται ὁ προσῆκων λόγος. Ἡ ἀρχὴ αὕτη εἶναι ἀρίστη. Παρατηρήθη δ' ὅμως και ἐλάττωμα σπουδαιότατον, ὅπερ αὕτη συνεπάγεται. Εἶναι δὲ τοῦτο, τὸ μὲν ὅτι χωλαίνουσιν οἱ μαθηταί πλείστακις περὶ τὴν ἐκφρασιν καιπερ καλῶς τὰ πράγματα εἰδότες, τὸ δ' ὅτι ἐπειδὴ κτῶνται μόνον τὴν ἀκουστικὴν τῶν λέξεων εἰκόνα, οὐχὶ δὲ και τὴν ὀπτικὴν, περιπίπτουσιν εἰς πολλὰ ὀρθογραφικὰ παραπτώματα. Τὸ κακόν θὰ λείψῃ τότε μόνον, ὅταν : α') Τὸ ἀναγνωστικόν βιβλίον τῶν μαθητῶν εἶναι τοιοῦτον, ὥστε νὰ περιέχῃ βίλην ἐκ πάντων τῶν ἐν τῷ Σχολεῖῳ διδασκομένων μαθημάτων, ἐκ τῆς Ἱστορίας ἄρα, τῶν Ἑρησκευτικῶν, τῶν Φυσιολογικῶν, τῆς Γεωγραφίας κ.λ. ὥστε οἱ μαθηταί και νὰ βλέπωσιν ἐνταῦθα τὰς πλείστας τῶν λέξεων, ὡς ἐν τοῖς σχετικαῖς μαθήμασι ἀκούουσι. β') Ὅσακις συναντῶσιν, ἐν τῇ προφορικῇ διδασκαλίᾳ, λέξιν τινὰ, ἀγνωστον τέως, γράφῃ αὐτὴν ὁ διδάσκαλος ἐπὶ τοῦ πίνακος, ὅπως οὕτω κτήσονται οἱ μαθηταί και ὀπτικὴν εἰκόνα αὐτῆς, εἶτα δὲ και ἐξετάζῃ αὐτὴν κατὰ τὰ ἐν τῷ κειμένῳ λεγόμενα και γ') ἡ βίλη τῶν ἐκθέσεων μὴ λαμβάνηται ἐξ ἐνός μόνον κύκλου γνώσεως, ἀλλ' ἐκ πάντων ἀνεξαιρέτως. Ἄλλως διὰ τοῦ νέου συστήματος θὰ ἐπέρχηται μὲν ἄλλη ὠφέλεια, ἀλλ' ἡ τῶν ἀνορθογραφούντων φάλαγγς, ἣτις και σήμερον δὲν εἶναι εὐκαταφρόνητος, θὰ προβαίῃ πάντοτε ἀξανανομένη και πληθυνομένη. Ταύτην τοῦλάχιστον τὴν ἐμπειρίαν ἐκτησάμεθ' ἡμεῖς ἐκ τῆς ἐπὶ σειράν ἐτῶν παρατηρήσεως και μελέτης τοῦ συστήματος τούτου. (Σ. Μ.)

εἰς τοῦτο, ἀλλ' ὅταν ἐν τῷ Γλωσσικῷ μαθηματι παρουσιασθῇ ἡ σχετικὴ εὐκαιρία, ὅπως διδάξῃ περὶ τοῦ τονισμοῦ τῶν εἰς ις — ινος, παραλαμβάνει ἐν τῷ σταδίῳ τῆς Συγκρίσεως καὶ τὴν λέξιν Σαλαμίνα.

Διηγεῖται ὁ μαθητὴς γεγονός τι ἐκ τῆς Ἱστορίας, διηγούμενος δὲ ποιεῖται χρῆσιν τύπων συνήθων ἐν Σμύρνῃ π. χ. οἱ ἄνδρoι, τσ' ἀνθρώποι, ἤλεγε, ἤτρωγε, τὸ πανάθυρον κ. λ. Ἐνταῦθα μὲν, δηλ. κατὰ τὸ μάθημα τῆς Ἱστορίας, περιορίζεται ὁ διδάσκαλος νὰ διορθώσῃ ἀπλῶς τὸ ἐσφαλμένον διὰ μιᾶς λέξεως, οἱ ἄνδρες, τοὺς ἀνθρώπους, ἔλεγε, ἔτρωγε, τὸ παράθυρον κ. λ. καὶ νὰ ἐπαναλάβῃ ὁ μαθητὴς τὸν ὀρθὸν τύπον· θὰ ἦτο βεβαίως μεγάλη ἀνοησία νὰ διακόψῃ τὸ ἱστορικὸν μάθημα καὶ νὰ διδάξῃ τοὺς μαθητὰς, διατὶ ὀφείλουσι νὰ λέγωσι τοῦτο καὶ ὄχι ἐκεῖνο, μεταβάλλον οὕτω νῦν μὲν τὸ ἱστορικόν, ἄλλοτε δὲ τὸ φυσιολογικόν ἢ τὸ γεωγραφικόν μάθημα εἰς γλωσσικόν· (*) διορθοῦν λοιπὸν ἀπλῶς τὰ ἐμφανιζόμενα σφάλματα, σημειοῖ δὲ τὰς ἐλλείψεις τῶν μαθητῶν, ἅς ἐξετάζει κατὰ τὴν κατάλληλον ὥραν τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος χρησιμοποιοῦν ταύτας καὶ ἀλλαχοῦ μὲν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ συγκρίσει.

4. Καὶ ἡ *Γεωγραφία* δ' ἔχει καθήκον νὰ παραλαμβάνῃ ὕλην κυρίως μὲν ἀνήκουσαν εἰς αὐτήν, ἀλλ' ἐν ἄλλοις μαθήμασι ἐμφανιζομένην, ὅπως θέτῃ ταύτην εἰς τὴν προσήκουσαν θέσιν καὶ τακτοποιῇ ἐν τῷ κύκλῳ τῶν γεωγραφικῶν τῶν παιδῶν παραστάσεων. Ἐν τῇ Ἱστορίᾳ π. χ. τῇ τε Ἱερᾷ καὶ τῇ Πολιτικῇ συναντῶμεν νέας κοιλᾶδας, νέας χώρας, νέας πόλεις, νέα χωρία, νέας τοποθεσίας, ὀρεινάς παρόδους κ. λ. κ. λ. Εὐνόητον εἶναι ὅτι ἀναζητοῦμεν πάντα ταῦτ' ἐπὶ τοῦ χάρτου κατὰ τὴν ὥραν τοῦ μαθήματος τῆς Ἱστορίας, εὐρόντες δὲ καθορίζομεν καὶ διὰ τοῦ λόγου τὴν θέσιν αὐτῶν. Ἐὰν δ' ὁμοῦς θέλωμεν καὶ νὰ διατηρήσωσι πάντα ταῦτα οἱ μαθηταί, πρέπει, κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς Γεωγραφίας, νὰ συνδέσωμεν τὰ νέα ταῦτα πρὸς ἤδη γνωστὰ συγγενῆ καὶ νὰ φέρωμεν αὐτὰ εἰς τὴν ὀρθὴν πρὸς ταῦτα σχέσιν.

Οἱ μαθηταὶ τῆς ΣΤ' τάξεως μανθάνουσι π. χ. ἐν τῇ Ἱστορίᾳ περὶ τῆς ἡρωϊκῆς ἀντιστάσεως τοῦ Ὀδυσσεῶς Ἀνδρούτσου εἰς τὸ Χάνι τῆς Γραβιάς, τῇ ὀγδόῃ Μαΐου τοῦ 1821. Ἡ θέσις αὕτη εἶναι ἄγνω-

---

(*) Ἀκόμη μένει ζωηρὰ εἰς τὴν μνήμην μου ἡ οἰκτρὰ ἐντύπωσις, ἣν μοι προῦξένησε διδάσκαλός τις, εὐτυχῶς οὐχὶ τῶν τοῦ Διδασκαλείου, καθ' ὃν χρόνον ἤμην Ἐπιθεωρητὴς ἐν Κρήτῃ, ὅστις διδάσκων τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Λαζάρου διέκοψε τὴν διήγησιν, ὅπως ἐρωτήσῃ διατὶ ἡ ἀδελφὴ τοῦ Λαζάρου εἶπε τέθνηκε καὶ οὐχὶ θέθνηκε, ἐπειδὴ δ' ὁ ἐρωτηθεὶς μαθητὴς δὲν ἐγνώριζεν, ἠρωτήθη καὶ δευτέρως καὶ τρίτως εἰς ὅτου δοθῇ ἡ ὀρθὴ ἀπάντησις. Τὴν σύγχυσιν, ἣτις, ἐκ τῆς τοιαύτης ἀλλοτριῶν πραγμάτων ἀγαμέλειως, ἐπῆλθεν εἰς τὸ πνεῦμα τῶν μαθητῶν, πᾶς τις δύναται νὰ φαντασθῇ (Σ. Μ.).

στος ἔτι εἰς τοὺς μαθητάς, διότι ἐδιδάχθησαν μὲν οὗτοι ἤδη τὴν Γεωγραφίαν τῆς Ἑλλάδος, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ τὸν νομὸν Φθιώτιδος καὶ Φωκίδος, ἐνθα εὐρίσκεται ἡ Γραβιά, ἡ δὲ ἦτο ὅμως ἀνόητον νὰ γίνῃ ἐνταῦθα λόγος καὶ περὶ Γραβιάς, ἀφοῦ οἱ μαθηταὶ τῆς τάξεως ταύτης οὐδὲν γνωρίζουσι περὶ τοῦ σχετικοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος, οἷδὲν δ' ἐξ ἄλλου οὐσιῶδες δυνάμεθα νὰ κοινώσωμεν αὐτοῖς. Ἄλλως θ' ἀπεμνημόνευον μόνον ὀνόματ' οὐδεμίαν σπουδαιότητα δι' αὐτοὺς ἔχοντα. Διὰ τοῦτο διδάσκοντες τὴν Γεωγραφίαν τοῦ νομοῦ τούτου προετιμήσαμεν νὰ παραλίπωμεν τὴν ἱστορικὴν ταύτην θέσιν. Ἄλλ' ἤδη ἐν τῇ ἕκτῃ τάξει, τὸ ὄνομα Γραβιά χρησιμεύει ὡς φορεὺς γνώσεως σπουδαίας διὰ τὸν μαθητὴν, διὰ τοῦτο δὲ πρέπει καὶ νὰ μάθῃ καὶ νὰ διατηρήσῃ ἐν τῇ μνήμῃ αὐτοῦ, τὴν θέσιν τοῦ τόπου τούτου. Πρὸς τὸ σκοπὸν τοῦτον κατὰ μὲν τὴν ὥραν τοῦ ἱστορικοῦ μαθήματος δεικνύομεν ἐπὶ τοῦ χάρτου τὴν Γραβιάν, πρὸς δὲ καὶ καθορίζομεν διὰ τοῦ λόγου τὴν θέσιν αὐτῆς ἐν σχέσει πρὸς πόλιν τινά (π. χ. τὴν Λαμίαν), ὄρος (π. χ. τὸν Παρνασσόν), πεδιάδα κ. λ. γνωστὰ ἐκ τῶν προτέρων, κατὰ τινὰ δὲ προσεχῆ τῆς Γεωγραφίας ὥραν οἱ μαθηταὶ ἐπαναλαμβάνουσι τὰς γνωστὰς αὐτοῖς τοῦ νομοῦ τούτου πόλεις, θέσεις κ. λ. παρεμβάλλοντες εἰς τὴν προσήκουσαν θέσιν καὶ τὸ νῦν γνωστὸν, πρὸς δὲ καὶ ἐν τῷ χάρτι, ὃν ἤδη πρότερον ἤρασαν ἰχνογραφοῦντες, προσέτιουσιν αὐτὸ εἰς τὴν κατάλληλον θέσιν.

Οὕτω δὲ καὶ πᾶσαν ἄλλην γεωγραφικὴν ὕλην, ἣν πορίζομεθα ἐκ τῆς Ἱστορίας, τῶν Θρησκευτικῶν καὶ τοῦ Ἀναγνωστικοῦ βιβλίου καὶ ἣν κατ' ἀνάγκην ἐν τοῖς μαθήμασι τούτοις ἐν παρόδῳ ἐξετάζομεν, προσαρμόζομεν δεόντως πρὸς τὰς μέχρι τοῦδε γεωγραφικὰς γνώσεις τῶν μαθητῶν.

5. Ἐκ τῶν παραδειγμάτων τούτων εὐκόλως δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τοὺς λόγους, δι' οὓς παραλαμβάνομεν ἐκ τινος μαθήματος συγκριτικὸν ὕλικόν δι' ἄλλο μάθημα. Ὁ σπουδαιότατος καὶ οὐσιωδέστατος λόγος εἶναι, ὅτι θέλομεν νὰ φέρωμεν τὰς παραστάσεις τῶν μαθητῶν εἰς τὴν πρὸς τὴν φύσιν αὐτῶν ἀνάλογον καὶ ἀντίστοιχον σύνδεσιν, ὅπως οὕτω παράσχωμεν αὐταῖς στηρίγματα καὶ προφυλίξομεν τῆς ἐπιλησμοσύνης. Πλὴν δὲ τούτου συμβαίνει, ἐν τισὶ περιπτώσεσι, διὰ τοῦ δανεισμοῦ τούτου ἐκ τῶν ἄλλων μαθημάτων καὶ τῆς ἐκ τοῦ ἐνὸς μεταπηδήσεως εἰς ἄλλο, νὰ κατορθιώνωμεν νὰ παρέχωμεν εἰς τὸ ἐξακτέον γενικὸν εὐρύτεραν συγκεκριμένην βάσιν ἢ ἐὰν περιορίζομεθα εἰς ἓν μόνον μάθημα. (*)

(*) Πρὸς δὲ καὶ τοὺς λόγους τοῦ Lessing, τοὺς ὁποίους ἀνωτέρω ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ παραθέσωμεν. (Σ. Μ.).

ζ. Παροχή νέου ἐν τῷ σταδίῳ τοῦ Συστήματος.

1. Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν γνώσεων τῶν μαθητῶν παρέχομεν πολλάκις εἰς αὐτοὺς νέον καὶ ἐν τῷ σταδίῳ τοῦ Συστήματος. Τοῦτο δ' ὁμῶς δυνάμεθα νὰ πράττωμεν μόνον, ὅταν εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ἡ κατανόησις τοῦ νῦν παρεχομένου οὐδεμίαν δυσκολίαν παρέχει, καὶ ὅτι οἰαδήποτε παρανόησις τελείως ἀποκλείεται. Τοῦτο δὲ συμβαίνει, ὅταν αἱ ἔννοιαι, οἱ κανόνες καὶ οἱ νόμοι, τοὺς ὁποίους παρέχομεν, εἶναι στενῶς συγγενεῖς πρὸς τοὺς ἤδη γνωστοὺς καὶ σχηματίζονται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, καθ' ὃν καὶ οὗτοι. Ἐὖν ὑπάρχουσιν αἱ προϋποθέσεις αὐταί, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ τοῦ νέου κατανόησις ἀρκούντως ἔχει προπαρασκευασθῆ, καὶ ὅτι θὰ ἦτο μεγάλη ἀπώλεια χρόνου, ἐὰν θὰ ἠθέλομεν νὰ ἐξαγάγωμεν τὸ ἑλλείπον ὅμοιον κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον, καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς διεξοδικότητος, μεθ' ἧς τὸ μέχρι τοῦδε ἐξαχθέν. Πλὴν δὲ τούτου εὐκόλως θὰ κατεπινοῦντο καὶ ταχέως θὰ περιήρχοντο εἰς ἀνίαν οἱ μαθηταί. Διὰ τοῦτο *πολλάκις παρέχομεν ἀπ' εὐθείας γενικόν, ὅπερ εὐρίσκεται εἰς στενήν σχέσιν καὶ συγγένειαν πρὸς τοὺς ἤδη ἐξαχθέντας κανόνας, νόμους καὶ ἔννοιαι, χωρὶς νὰ βαδίσωμεν τὴν σχοινοτενῆ τῆς Ἀφαιρέσεως ὁδόν, τὴν ὁποίαν ἐδείξαμεν ἐν τοῖς προηγουμένοις κεφαλαίοις.*

2. Οὕτω π. χ. ἐξηγάγομεν ἤδη ἐν τῇ Φυτολογίᾳ διὰ κανονικῆς καὶ τακτικῆς Ἀφαιρέσεως τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐσχισμένου ἢ κεχαραγμένου φύλλου. Ἀμέσως μετὰ τοῦτο ἐπεξηγοῦμεν διὰ τινος εἰκόνος ἢ ἰχνογραφήματος καὶ διασαφηνίζομεν καὶ τὰς ἔννοιαις *πριονωτὸν καὶ ὀδοντωτὸν φύλλον*. Ἐξηγάγομεν ἤδη τὴν ἔννοιαν *μονόχηλον* καὶ *δίχηλον* ζῶον : ἀμέσως μετὰ ταῦτα προσθέτομεν ὅτι πλὴν τῶν δύο τούτων εἰδῶν ὑπάρχουσι καὶ ζῶα *πολύχηλα*, καθορίζομεν δὲ μετὰ τῶν μαθητῶν τὰ σπουδαιότατα τῆς ἔννοιαις ταύτης γνωρίσματα, ὑπομιμνήσκοντες ἕνα τῶν γνωστοτάτων αὐτῆς ἀντιπροσώπων, π. χ. *ἔν τὸν ἡμερον*. Ἐν τῷ συντακτικῷ ἔχομεν ἤδη ἐξαγάγει διὰ τῆς συγκρίσεως πολλῶν ὁμοειδῶν παραδειγμάτων ἐν τῷ Συστήματι τὸν κανόνα, ὅτι *τὰ λεκτικὰ ῥήματα συντάσσονται μετ' εἰδικοῦ ἀπαρεμφάτου*· τὸν κανόνα τοῦτον συμπληροῦμεν λέγοντες ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον συντάσσονται καὶ *τὰ δοξαστικὰ ῥήματα* οἶμαι, ἠγοῦμαι, νομίζω, ὑπολαμβάνω κ. λ. Ἐν τῇ Γραμματικῇ εὔρωμεν διὰ κανονικῆς Ἀφαιρέσεως ὅτι τὸ ο τονιζόμενον δέχεται ὀξεῖαν· τὸν κανόνα τοῦτον συμπληροῦμεν λέγοντες ὅτι καὶ τὸ ε τονίζεται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Ὅμοίως, ἀφοῦ εὔρωμεν διὰ τῆς κανονικῆς τῆς διδασκαλίας πορείας τάξεις τινὰς τῶν μετὰ γενικῆς συντασσομένων ῥημάτων συμπληροῦμεν τὸν κανόνα προσθέτοντες καὶ τὰς ἄλλας τάξεις, χωρὶς νὰ κολουθήσωμεν τὴν αὐτὴν, ἣν καὶ πρότερον, διεξοδικὴν ὁδόν.

3. Ὅμοιος τελειοποιούμεν καὶ συμπληροῦμεν τὰς γνώσεις τῶν μαθητῶν καὶ ἐν πάσῃ ἄλλῃ ὁμοίᾳ περιπτώσει. Εὐνόητον δ' ὅμως εἶναι ὅτι οἱ μαθηταὶ ὀφείλουσιν ἀμέσως νὰ ἐφαρμόσωσι τὸ οὕτω κτηθὲν γενικὸν ἐπὶ μερικῶν περιπτώσεων, ὅπως δείξωσιν, ἐὰν ὀρθῶς ἀντελήφθησαν τοῦτο ἢ μή. Διὰ τοῦτο ἐν τῷ σταδίῳ τῆς Ἐφαρμογῆς δεικνύομεν εἰς αὐτοὺς φυτὰ π. χ. μετὰ ὀδοντωτῶν ἢ προιονωτῶν φύλλων καὶ προκαλοῦμεν αὐτοὺς νὰ ὀρίσωσι τὸ σχῆμα τῶν φύλλων τούτων, δικαιολογῶντες ἅμα τὴν γνώμην αὐτῶν. Ὅμοιος καὶ ἐν πάσῃ ἄλλῃ τῶν ἀνωτέρω περιπτώσεων, προκαλοῦμεν τοὺς μαθητὰς νὰ δείξωσιν ἡμῖν διὰ παραδειγματικῶν ὅτι ὄντως ἐννοοῦσι τοῦτο, ὅπερ ὡς γενικὸν καὶ ἀφηρημένον ἐδιδάχθησαν. Οὕτως ἀναφέρουσιν ἡμῖν πολύχηλα ζῶα, ἀποδεικνύοντες ἅμα, διατὶ καλοῦσι ταῦτα οὕτως, εὐρίσκουσι προτάσεις, ἐν αἷς ὑπάρχουσι δοξαστικὰ ῥήματα μετ' εἰδικοῦ ἀπαρεμφάτου συντασσόμενα καὶ ῥήματ' ἀνήκοντα εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν τάξιν τῶν μετὰ γενικῆς συντασσόμενων κ. λ. κ. λ.

η'. Γλωσσικὴ μορφή καὶ γενικότης τοῦ ἐξαγομένου ἀφηρημένου.

1. Ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ προσέχη πολὺ εἰς τὴν γλῶσσαν, ἣν θὰ μεταχειρίζηται ἐν τοῖς ἐξαγομένοις τῆς Συνδέσεως καὶ τοῦ Συστήματος. Ὀφείλει νὰποφεύγῃ πᾶσαν ἔκφρασιν ἢ λέξιν, ἣτις θὰ ἠδύνατο νὰ δυσχεράνη καὶ ὀιονδῆποτε τρόπον τὴν κατανόησιν τοῦ ἐξαχθέντος γενικοῦ ἢ νὰ παραβλάψῃ ταύτην. Διὰ τοῦτο ἡ γλωσσικὴ μορφή τοῦτου ἔστω σαφῆς καὶ ἀπλῆ οὕτως, ὥστε νὰ φαίνηται εἰς τὸν παῖδα, ὡς ἔνδυμα τελειότατα προσαρμοζόμενον εἰς τὸ σῶμα τοῦ εὐρεθέντος γενικοῦ. Συχνότατα δίδομεν τὸ ἐξαχθὲν γενικὸν ὑπὸ τύπον παροιμίας, ῥητοῦ τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἢ ἀποφιδέγματος ποιητοῦ τιγος ἢ φιλοσόφου. Πρὸ τούτου δ' ὅμως εἶναι καλὸν νὰφήνωμεν τοὺς μαθητὰς αὐτοὺς νὰ διατυπώνωσι τὸ γενικὸν δι' ἰδίων λέξεων καὶ ἰδίου τρόπου ἔκφράσεως. Ἐὰν δὲ νομίζωμεν ὅτι εἶναι καλὸν νὰ μεταχειρισθῶμεν ἐν τῷ ἀφηρημένῳ λέξιν ἢ φράσιν ὠρισμένην, φροντίζομεν πρότερον νὰ χρησιμοποιήσωμεν ταύτην κατ' ἐπανάληψιν ἐν τῷ σταδίῳ τῆς Συνδέσεως, ὅπως τελείως κατανοήσωσι ταύτην οἱ μαθηταὶ καὶ μὴ ἐμφανισθῆ. εἶτα αὐτοῖς ὡς καινόν τι καὶ ἀκατάληπτον. Μόνον οὕτω δυνάμεθα νὰ εἰμεῖθα βέβαιοι ὅτι τελείως κατανοοῦσιν οἱ μαθηταὶ τὸ γενικόν, ἐν ᾧ ποιοῦμεθα χρῆσιν τῶν λέξεων ἢ φράσεων ἐκείνων.

2. Διὰ τοὺς αὐτοὺς ἀκριβῶς λόγους δὲν πρέπει ὁ διδάσκαλος, ἰδίᾳ ἐν ταῖς κατωτέραις τάξεσι, νὰποβλέπῃ εἰς τὴν ἐξαγωγήν ἀφηρημένων γενικωτάτης φύσεως, καὶ ταύτην νὰ ἐπιδιώκῃ. Πολλῶ μᾶλλον εἶναι ἀνάγκη, ἐν τῇ βαθμίδι ταύτῃ, νὰ διαφαίνηται πάντοτε ὑπὸ τὸ γενικόν

ἡ συγκεκριμένη βάσις καὶ αἱ μερικαὶ περιπτώσεις, αἵτινες ἔδωκαν ἀφορμὴν εἰς τὴν τοῦ γενικοῦ ἐξαγωγήν. Οὕτω π. χ. ἐν τῇ δευτέρᾳ τάξει δομώμενος ἐκ τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ Ροβινσῶνος πρὸς τοὺς γονεῖς αὐτοῦ, καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς διαγωγῆς ταύτης, δὲν θὰ ἐξαγάγω τὸ γενικόν : ἢ πρὸς τοὺς γονεῖς ἀπειθεία ἀυστηρῶς τιμωρεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἀπλῶς : ὁ Ροβινσῶν ἀυστηρῶς ἐτιμωρήθη, διότι δὲν ἤκουε τὰς συμβουλὰς τῶν γονέων του. Ὡσαύτως ἐν τῇ Δττ τάξει, προκειμένου περὶ Κίμωνος καὶ τῆς λαμπρᾶς ἀποδείξεως, ἦν αὐτός τε καὶ οἱ ἑταῖροι αὐτοῦ παρῆσαν κατὰ τὴν ἐν Τανάγρα μάχην περὶ τῆς πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπης, δὲν θὰ ζητήσω νὰ εὔρω τὸ γενικόν : ἢ ἀρετὴ ταχέως διαλάμπει, ἀλλ' ἀπλῶς : ὁ Κίμων καὶ οἱ φίλοι αὐτοῦ ἀπέδειξαν διὰ τῆς διαγωγῆς των, πόσον ψευδεῖς ἦσαν αἱ κατ' αὐτῶν κατηγορίαι, κ. λ.

Πολλάκις συμβαίνει τὰ οὕτως ἐξαγόμενα γενικὰ νὰ χρησιμοποιῶνται μετὰ ταῦτα πρὸς εὔρεσιν γενικωτάτων ἀληθειῶν, τοῦ τύπου, ὃν ἀνωτέρω ἔδωκαμεν. Ἐν γένει δέ, προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ ἀξαναομένου τοῦ πνευματικοῦ τῶν μαθητῶν θησαυροῦ κατ' ὄγκον τε καὶ βάθος, καὶ τὰ ἐξαγόμενα γενικὰ καθίσταται γενικώτερον καὶ περιεκτικώτερον.

θ'. Ἀναγραφὴ τοῦ γενικοῦ ἐν τῷ τετραδίῳ τοῦ συστήματος.

1. Ἐξηγώμεν ἤδη συμφώνως πρὸς τὰνωτέρω ἐννοίας, κανόνας καὶ νόμους, καὶ ἐσχηματίσαμεν ομάδας ἢ οἰκογενείας καὶ σειράς. Ἐννοεῖται δ' ὅμως ὅτι τὰ προϊόντα ταῦτα τῆς Ἀφαιρέσεως οἱ μαθηταὶ πρέπει καὶ νὰ διατηρήσωσιν ἐν τῇ μνήμῃ. Διὰ τοῦτο δ' εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπαναλαμβάνωσιν αὐτὰ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν, μάλιστα δὲ κατὰ τὸ τέλος ἐκάστου σχολικοῦ ἔτους. Πρὸς τοῦτο δ' ὅμως ἔχουσιν ἀνάγκην βοήθητικῆς τινος μέσου· τὸ βοηθητικὸν τοῦτο μέσον καταρτίζουσιν αὐτοὶ οἱ μαθηταὶ καταγράφοντες τὰ ἐξαγόμενα ἐν τε τῇ Συγκρίσει καὶ τῷ Συστήματι ἐν ἰδίῳ τετραδίῳ, τῷ τετραδίῳ τοῦ Συστήματος.

Δι' ἕκαστον δηλ. μάθημα ἔχομεν καὶ ἴδιον τετράδιον συστήματος, τὸ ὁποῖον σὺν τῷ χρόνῳ περιλαμβάνει τὴν ἐκ τοῦ μαθήματος τούτου διδαχθεῖσαν ὕλην. Τὰ τετράδια ταῦτα καταρτίζομεν ὡς ἐξῆς :

α'.) Ἐν τοῖς Φυσιογνωστικοῖς μαθήμασι γινώσκόμεν, ἐξ ὕσων ἐμάθομεν ὀνωτέρω, ὅτι κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν διαφόρων κλάδων τῶν Φυσιογνωστικῶν μαθημάτων δὲν προβαίνομεν συστηματικῶς, διότι εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς ἐκάστοτε διδακτέας ἐξ αὐτῶν ὕλης ὀδηγοῦμεθα ὑπὸ τῆς φρονηματιστικῆς διδασκαλίας, ὑπὸ τῆς γεωγραφίας, ὑπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ ἔτους, μάλιστα δὲ καὶ ὑπὸ τῆς συνδρομῆς τῶν ἐν τῇ ἔξω

φύσει πραγμάτων. Διὰ τοῦτο συμβαίνει κατὰ ταύτην μὲν τὴν ἑβδομάδα νὰ ἐξετάζωμεν φυτὰ τῶν λειμώνων, κατὰ τὴν προσεχῆ τὸν ἀσπάλακα, μετὰ τοῦτον τὴν μηλολόνηθην, εἶτα τὸν μῦν, εἶτα γαλῆν τὴν κατοικίδιον κ.λ. κ.λ. Δι' ἐκάστην νέαν ἐμφανιζομένην τάξιν ζώων ἢ φυτῶν δορίζομεν ἐν τῷ τετραδίῳ τοῦ συστήματος τῶν Φυσιογνωστικῶν μαθημάτων *μὴν ἢ περισσοτέρας σελίδας*, ἀναλόγως τῶν τῆς τάξεως ταύτης ἀντιπροσώπων, ἐπὶ τούτων δὲ γράφομεν τὰς προσηκούσας ἐπιγραφάς. Εὐνόητον δ' εἶναι ὅτι προσέχομεν, ὅπως ἐπὶ τέλους πᾶσαι αἱ τάξεις εὐρίσκονται ἐν τῇ συστηματικῇ σειρᾷ καὶ οὐχὶ ἐν τῇ σειρᾷ, καθ' ἣν ἐμφανίζονται κατὰ τὴν διδασκαλίαν. Πρέπει δηλ. ἐν τῷ τετραδίῳ τούτῳ νὰ ἔπονται ἀλλήλαις πᾶσαι αἱ τάξεις τῶν θηλαστικῶν, μετὰ ταῦτα νὰκολουθῶσι πᾶσαι αἱ τάξεις τῶν πτηνῶν κ.λ. κ.λ. Διὰ τοῦτο κατὰ μὲν τὰς πρώτας ἀναγραφὰς ἀφήνομεν πολλάκις ὀλοκλήρους σελίδας κενὰς, βραδύτερον δὲ γράφομεν ἐπ' αὐτῶν τὰς προσηκούσας ἐπιγραφάς.

Οὕτω μετὰ τινα χρόνον ἔχομεν ἐν τῷ τετραδίῳ τοῦ συστήματος σειρὰν τοιούτων ἐπιγραφῶν γεγραμμένων ἐπὶ κεφαλῆς διαφόρων σελίδων, π. χ. «βατραχιοειδῆ φυτὰ», «χειλανθῆ», «ἐντομοφάγα ζῷα», «ἀρπακτικὰ ζῷα», «τροπικὰ», «ἀρπακτικὰ πτηνὰ» «κάνθαροι» κ.λ., ὑφ' ἐκάστην δὲ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων οἱ μαθηταὶ ἔχουσιν ἤδη σιμειώσει ἓνα ἢ καὶ πλείονας ἀντιπροσώπους, εἰ δ' ἐξήχθησαν καὶ αἱ μνημονευθεῖσαι ἔννοιαι καὶ λέξεις δηλούσας τὰ γνωρίσματα ἐκάστης αὐτῶν. Ὄταν δ' ἡ κατόπιν διδασκαλία προσφέρῃ νέους ἀντιπροσώπους οἰκογενειῶν, ὧν ἀντιπρόσωποι ἄλλοι ἔχουσιν ἤδη ἀναγραφῆ, οἱ νέοι οὗτοι ἀντιπρόσωποι προστίθενται ἀμέσως εἰς τοὺς ἤδη ἀναγεγραμμένους· οὕτω π. χ. παρὰ τὰναγεγραμμένα περὶ γαλῆς τῆς κατοικίδιου ἀναγράφομεν περὶ τῆς ἀλώπεκος καὶ τῆς ἰκτίδος, παρὰ τὰναγεγραμμένα περὶ γυπὸς τοῦ κοινοῦ ἀναγράφομεν περὶ τοῦ ἀετοῦ, γυπαέτου τοῦ πωγωνίου, καὶ γλαυκὸς τῆς ὀπίτιδος, κ.λ. Οὕτω συμπληροῦμεν βαθμηδὸν τὰ ἐν τῇ ἀρχῇ χάσματα τοῦ τετραδίου τοῦ συστήματος.

β'.) Ὅμοιόν τι πράττομεν καὶ ἐν τῇ *Γεωγραφίᾳ*. Ἀφοῦ διδάξομεν χώραν τινὰ ἢ μέρος ταύτης, νομὸν π. χ. καὶ λοιπὰ οἱ μαθηταὶ ἰχνογραφοῦσι τὸν χάρτην τούτου καὶ τοποθετοῦσιν ἐν αὐτῷ, τὰ ὄρη, τοὺς ποταμούς, τὰς λίμνας, τὰς πόλεις κ.λ., ἅτιν' ἐδιδάξαμεν. Ὄταν δὲ κατόπιν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ παρουσιασθῆ νέον ἔρος, νέα πόλις κ.λ., ἅτινα δὲν ἀνεφέραμεν κατὰ τὴν πρώτην διδασκαλίαν, διὰ τοὺς λόγους, οἷς εἶπομεν προηγουμένως ἐν τῷ κεφαλαίῳ «παραλαβὴ ὕλικου πρὸς σύγκρισιν ἐξ ἄλλων μαθημάτων» προκαλοῦμεν τοὺς μαθητὰς νὰ προσθέσωσιν εἰς τὸν χάρτην αὐτῶν καὶ τὸ νέον τοῦτο, οὕτω δ' ὁ χάρτης τῶν μαθητῶν βαθμηδὸν συμπληροῦται. Πλὴν δ' ὅμως τοῦ χάρτου οἱ μαθηταὶ ἔχουσι καὶ διὰ τὴν Γεωγραφίαν ἴδιον τετράδιον, ἐν τῷ ὑπολοίπῳ

ορίζονται σελίδες δια διαφόρους ομάδας ἢ οἰκογενείας καὶ σειρὰς π.χ. μίαν δια τὰς λίμνας, ἄλλην δια τὰς θερμὰς πηγὰς, ἄλλην δια τὰ ἠφαίστεια, τὰ μεταλλωρυχεῖα κ.λ., αἰτινες ὀλίγον κατ' ὀλίγον συμπληροῦνται, ἔφ' ὅσον ἢ ἐκάστοτε διδασκομένη νέα χώρα παρέχει ὑλικὸν δια ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν οἰκογένειαν ἢ σειρὰν, τὴν ἀναγεγραμμένην ἤδη ἢ δια νέαν τοιαύτην.

γ'.) Δια τὰ πορίσματα τῆς φρονηματιστικῆς διδασκαλίας ἔχομεν ὡσαύτως ἴδιον τετράδιον, ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς τῶν σελίδων αὐτοῦ θέτομεν διαφόρους ἐπιγραφάς, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἀναγράφομεν ἠθικὰ παραγγέλματα καὶ ἄλλας γενικὰς ἀληθείας· εὐνόητον εἶναι ὅτι καὶ ταῦτα κατατάσσομεν καθ' ὁμοιότητος. Μίαν π.χ. σελίδα ὀρίζομεν ἐκ τῶν προτέρων δια τὴν πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπην, ἄλλην δια τὸν φθόνον, ἄλλην δια τὴν χαιρεκακίαν, ἄλλην δια τὴν φιλοπατρίαν κ.λ. κ.λ. Ὅσακις δ' ἢ διδασκαλία παρέχει νέας γενικὰς προτάσεις ἢ νέα παραδείγματα δια τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἤδη σημειωθὲν ῥητόν, οἱ μαθηταὶ ἀναγράφουσι ταῦτα ὑπὸ τὴν κατάλληλον ἐπιγραφὴν.

δ'.) Δια τὴν διδασκαλίαν τῆς γραμματικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ ἔχομεν ὁμοίως ἴδια τετράδια· εἰς τὸ τετράδιον τὸ προορισμένον δια τὴν Γραμματικὴν γράφομεν ὑπὸ ἰδίαν ἐκάστοτε ἐπιγραφὴν ἕκαστον ἐμφανιζόμενον παράδειγμα, τὸ ὁποῖον σκοποῦμεν νὰ χρησιμοποιήσωμεν ἀργότερον πρὸς εὗρεσιν κανόνος· ὅταν δὲ μετὰ ταῦτα νομίσωμεν ὅτι ἔχομεν ἀρκετὸν συγκεκριμένον ὑλικὸν πρὸς εὗρεσιν τοῦ κανόνος, συγκρίνομεν τὰς ἤδη ἀναγεγραμμένας μερικὰς περιπτώσεις, κατὰ τὰνωτέρω εἰρημένα, καὶ εὗρισκομεν τὸ γενικόν. Ὅμοίως πράττομεν καὶ δια τὴν εὗρεσιν τοῦ γενικοῦ ἐν τῷ συντακτικῷ.

Εἰς τὰ μαθήματα περὶ ὧν ἐγένετο ἤδη λόγος, τὴν Φυσιογνωσίαν, τὴν Γεωγραφίαν, τὴν Φρονηματιστικὴν διδασκαλίαν καὶ τὰ Γλωσσικά, ὅπως εἶδομεν, τὸ τετράδιον τοῦ συστήματος δὲν συμπληροῦται κατὰ σειρὰν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μέχρι τοῦ τέλους, οὐδὲ περιμένομεν νὰ συμπληρώσωμεν τὰς πρώτας σελίδας αὐτοῦ πρὶν ἢ προχωρήσωμεν εἰς τὰς ἀκολουθούσας, ἀλλ' ἀφοῦ, κατὰ τὴν ἐκείστοτε παρουσιαζομένην κατὰ τὴν διδασκαλίαν εὐκαιρίαν, θέσωμεν διαφόρους ἐπιγραφάς, συμπληροῦμεν ὅτε μὲν ταύτην, ὅτε δ' ἐκείνην τὴν σελίδα ἀναλόγως τοῦ ἐκάστοτε παρουσιαζομένου ὑλικοῦ. Πράττομεν δηλ. ἀκριβῶς ὅ,τι καὶ ὁ συλλογεὺς γραμματισμῶν, ὅστις εἰς τὸ σχετικὸν βιβλίον, εἰς ὃ ἐπικολλᾷ ταῦτα δὲν συμπληροῖ πρῶτον τὰ γραμματισμὰ τῆς Ἑλλάδος, εἶτα τὰ τῆς Σερβίας, Βουλγαρίας, Τουρκίας κ.λ., ἀλλ' ἕκαστον γραμματισμὸν, τὸ ὁποῖον ἐκάστοτε προμηθεύεται καὶ τὸ ὁποῖον σήμερον μὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι τῆς Ἑλλάδος, αὐριον τῆς Ἀγγλίας, μεθαύριον τῆς Ἰαπωνίας κ. λ. ἐπικολλᾷ εἰς τὴν προσήκουσαν ἐκάστοτε τάξιν, οὕτως δὲ συμπληροῖ βαθμηδὸν τὰ γραμματισμὰ τῶν διαφόρων χωρῶν.

Εἰς τὴν *Ἀριθμητικὴν* δ' ὅμως καὶ τὴν *Ἱστορίαν* δὲν συμβαίνει ὁμοίον τι· ἐνταῦθα, ἕνεκα τῆς φύσεως τῶν μαθημάτων τούτων, ὑποχρεούμεθα νὰ βαίνωμεν καθ' ὄρισμένην σειρὰν κατὰ τὴν διδασκαλίαν, διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὸ τετράδιον τοῦ συστήματος καταρτίζομεν ἀναλόγως, κατὰ σειρὰν ὄρισμένην προβαίνοντες.

Τίνα τύπον δ' ὅμως πρέπει νὰ ἔχωσιν αἱ ἀναγραφαὶ αὗται; Πρέπει νὰ ἐπιτρέπωμεν εἰς τοὺς μαθητὰς νὰναγράψωσιν ἐν τῷ τετραδίῳ τοῦ συστήματος τοὺς κανόνας, τοὺς νόμους, τὰς ἐννοίας κ. λ. ἀκριβῶς, ὅπως εὕρομεν ταῦτ' ἐν τῇ προφορικῇ διδασκαλίᾳ; Ἐὰν τοῦτο συνέβαινε θὰ ἠδύναντο βεβαίως οἱ μαθηταὶ κατὰ τὴν ἐπανάληψιν νὰ μαθηθῶσιν τὰ πράγματα εὐκόλως καὶ νὰ λέγωσι ταῦτ' ἀπὸ μνήμης χωρὶς νὰ προσκόπτωσι. Θὰ ὑπῆρχε δ' ὅμως ὁ κίνδυνος, ὅτι κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον οἱ μαθηταὶ θὰπεμνημόνευον μηχανικῶς ὅλως τὸ ἀναγεγραμμένον, χωρὶς νὰ ἔχωσιν ἐν νῷ τὸ περιεχόμενον καὶ ὅτι θὰ ἐγνώριζον μὲν καλῶς τοὺς νόμους καὶ τοὺς κανόνας, δὲν θὰ ἠδύναντο δ' ὅμως νὰ ἐφαρμόσωσιν αὐτοὺς ἐπὶ δεδομένων παραδειγμάτων. Πλὴν δὲ τούτου διὰ τῆς τοιαύτης, ἐν συνεχεῖ λόγῳ καὶ τελείας, ἀναγραφῆς θὰ καθίστατο τοῖς μαθηταῖς εὐχερεστάτη ἡ ἐπανάληψις. *Ἡ αὐτενεργία αὐτῶν θὰ ἦτο μικρά, αὐτὸ τοῦτο μηδαμινή,* ἐὰν θὰ ἠδύναντο νὰναγνώσωσι κατὰ λέξιν τὰ πάντα ἐκ τοῦ τετραδίου τοῦ Συστήματος.

2. Πρὸς ἀποφυγὴν ἀμφοτέρων τούτων τῶν ἀτόπων δίδομεν εἰς τὰς ἀναγραφὰς ἄλλον τύπον.

ὑποθέσωμεν π. χ. ὅτι ἐν τῇ *Ἀριθμητικῇ* ἐξηγάγομεν ἴδη τοὺς ἀναγκαίους κανόνας περὶ προσθέσεως τῶν κλασμάτων. Ἡ ἀναγραφή, ἥτις θὰ γίνῃ ἐν τῷ τετραδίῳ τοῦ συστήματος, δύναται νὰ ἔχη τὸν ἑξῆς τύπον :

Πρόσθεσις κλασμάτων.

Ὑφασμα πρὸς κατασκευὴν ἐνδυμάτων.

Ὑφάσματα διαφόρου πλάτους : διπλοῦν = 1 μ. 35 ἐκ., ἄπλοῦν 85 ἐκ. Ποῖον ἐκ τῶν δύο προτιμότερον ;

Ἐκ τοῦ διπλοῦ ὑφάσματος χρειάζεται δι'

1 σακκάκι :

διὰ τὸν πατέρα 1 μ. 50 ἐκ. = $1\frac{1}{2}$ μ. (Ἐνταῦθ' ἐπακολουθοῦσι πάντα τὰ μέτρα κατὰ τὴν αὐτὴν διάταξιν, ἣν εἶδομεν ἐν τῇ πραγματικῇ Ἀναλύσει, μὲ τὴν διαφορὰν μόνον, ὅτι παραπλεύρως θέτομεν τὴν μεταβολὴν τῶν δεκαδικῶν κλασμάτων εἰς κοινά, ὅπως μετὰ ταῦτα συτομεύσωμεν τὴν ἀναγραφὴν τοῦ τυπικοῦ).

Πρόσθεσις ὁμωνύμων κλασμάτων.

1. περισκελὶς διὰ τὸν πατέρα καὶ τὸν δεκαετῆ υἱόν.

$$1\frac{3}{5}\mu. + \frac{1}{5}\mu. = 1\frac{4}{5}\mu. \quad (1+3=4, \text{ ἔπομένως } \frac{4}{5}\mu.).$$

2. Ἐνδύματα διὰ τὸν δωδεκαετῆ υἱόν.

$$1\frac{3}{10}\mu. + \frac{9}{10}\mu. + \frac{3}{10}\mu. = 1\frac{15}{10}\mu. \quad (3+9+3=15, \text{ ἔπομένως } \frac{15}{10}\mu.).$$

3. Σακκάκι διὰ τὸν δεκαετῆ καὶ τὸν ὀκταετῆ υἱόν.

$$1\frac{3}{20}\mu. + 1\frac{1}{20}\mu. = 2\frac{4}{20}\mu. \quad (3+1=4, \text{ ἔπομένως } \frac{4}{20}\mu.).$$

4. $\frac{1}{4}$ δωδ. γρ. + $\frac{3}{4}$ δωδ. γρ. = $\frac{4}{4}$ δωδ. γρ. (1+3=4, ἔπομένως $\frac{4}{4}$ δωδ. γραφίδων).

Κανὼν ;

Πρόσθεσις ἑτερονύμων κλασμάτων.

1. Σακκάκι καὶ γελέκον διὰ τὸν πατέρα.

$$1\frac{1}{2}\mu. + \frac{3}{10}\mu. = 1\frac{5}{10}\mu. + \frac{3}{10}\mu. = 1\frac{8}{10}\mu. \quad \left(\frac{1}{2}\mu. = \frac{5}{10}\mu., \right. \\ \left. 5+3=8, \text{ ἔπομένως } \frac{8}{10}\mu. \right).$$

2. Σακκάκι καὶ γελέκον διὰ τὸν δεκαετῆ υἱόν.

$$1\frac{3}{20}\mu. + \frac{1}{4}\mu. = 1\frac{3}{20}\mu. + \frac{5}{20}\mu. = 1\frac{8}{20}\mu. \quad \left(\frac{1}{4}\mu. = \frac{5}{20}\mu., \right. \\ \left. 3+5=8, \text{ ἔπομένως } \frac{8}{20}\mu. \right).$$

3. Περισκελὶς διὰ τὸν πατέρα καὶ τὸν ὀκταετῆ υἱόν.

$$1\frac{1}{5}\mu. + \frac{1}{2}\mu. = 1\frac{2}{10}\mu. + \frac{5}{10}\mu. = 1\frac{7}{10}\mu. \quad \left(\frac{1}{5}\mu. = \frac{2}{10}\mu., \right. \\ \left. \frac{1}{2}\mu. = \frac{5}{10}\mu., 2+5=7, \text{ ἔπομένως } \frac{7}{10}\mu. \right).$$

4. Σακκάκι διὰ τὸν πενταετῆ καὶ περισκελὶς διὰ τὸν δεκαετῆ υἱόν.

$$\frac{3}{4}\mu. + \frac{3}{5}\mu. = \frac{15}{20}\mu. + \frac{12}{20}\mu. = \frac{27}{20}\mu. \quad \left(\frac{3}{4}\mu. = \frac{15}{20}\mu., \right. \\ \left. \frac{3}{5}\mu. = \frac{12}{20}\mu., 15+12=27, \text{ ἔπομένως } \frac{27}{20}\mu. \right).$$

5. Σακκάκι διὰ τὸν πατέρα, τὸν δωδεκαετῆ καὶ τὸν πενταετῆ υἱόν.

$$1\frac{1}{2}\mu. + 1\frac{3}{10}\mu. + \frac{3}{4}\mu. = 1\frac{10}{20}\mu. + 1\frac{6}{20}\mu. + \frac{15}{20}\mu. = 2\frac{31}{20}\mu.$$

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

$$\left(\frac{1}{2} \mu. = \frac{10}{20} \mu., \frac{3}{10} \mu. = \frac{6}{20} \mu., \frac{3}{4} \mu. = \frac{15}{20} \mu., \right.$$

$$\left. 10 + 6 + 15 = 31, \text{ επομένως } \frac{31}{20} \mu. \right).$$

Κανών ;

Κοινός παρονομαστής.

10	διὰ	τὰ	ἔχοντα	παρον.	2	καὶ	5.
20	>	>	>	>	4	>	5.
20	>	>	>	>	2	>	4 καὶ 5 καὶ 10.
6	>	>	>	>	2	>	3 > 6.
12	>	>	>	>	2	>	3 > 4 > 6.

Κανών ;

*Αναζήτησις τοῦ κοινοῦ παρονομαστοῦ.

Διὰ	τὰ	ἔχοντα	παρονομαστήν	2	καὶ	5	:	10	διότι.....
>	>	>	>	2	>	4 καὶ 5	:	20	διότι.....
>	>	>	>	2	>	3 > 4	:	12	διότι.....

Κανών ;

Γραπτή παράστασις.

1. Περισκελίδες διὰ τὸν πατέρα καὶ τοὺς τέσσαρας υἱούς.

20

$1 \frac{1}{5} \mu.$	4	4
$\frac{9}{10} \mu.$	2	18
$\frac{3}{5} \mu.$	4	12
$\frac{1}{2} \mu.$	10	10
$\frac{9}{20} \mu.$	1	9
$\left(2 \frac{13}{20} \mu. \right)$		
$3 \frac{13}{20} \mu.$		$\frac{53}{20} = 2 \frac{13}{20} \mu.$

2. $\frac{1}{2}$ δωδ. γραφ., $1\frac{2}{3}$ δωδ. γραφ., $2\frac{3}{4}$ δωδ. γραφ., $\frac{5}{6}$ δωδ. γραφ.

12

$\frac{1}{2}$ δωδ.	6	6
$1\frac{2}{3}$ δωδ.	4	8
$2\frac{3}{4}$ δωδ.	3	9
$\frac{5}{6}$ δωδ.	2	10
$(2\frac{3}{4}$ δωδ.)		

$5\frac{3}{4}$ δωδ.

$\frac{33}{12} = 2\frac{9}{12} = 2\frac{3}{4}$ δωδ.

Κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον ἀναγράφομεν τὸ ἐξαγόμενον τοῦ Συστήματος καὶ περὶ οἵασδήποτε ἄλλης νέας ἀριθμητικῆς πράξεως προκειμένου. Πάντοτε καταγράφομεν πρῶτον δι' ὀλίγων, συνήθηματι-κῶς, οὕτως εἶπεῖν, τὰ πράγματα, ἐξ ὧν ὠρμήθημεν ἐν τῇ Συνθέσει, ὅπως οἱ μαθηταὶ ἀναπολώσιν ἐκ νέου τὴν συγκεκριμένην βᾶσιν, καὶ οὕτως ἀκριβέστερον ἀναπαριστῶσι τὴν σχετικὴν ἀριθμητικὴν πράξιν. Μετὰ ταῦτ' ἐπακολουθοῦσι παραδείγματά τινα, ἐξ ἑκείνων, ἅτιν' ἐκτενέστερον ἐξητάσθησαν καὶ ἐλύθησαν ἐν τῇ Συνθέσει. Ὁ τρόπος, κατ' ὃν τὰ προβλήματα ταῦτ' ἐλύθησαν, δηλοῦται νῦν ὅσον τὸ δυνατόν σαφέστερον· οὕτω δ' οἱ μαθηταὶ καθοδηγούμενοι ὑπὸ τῶν ἀναγραφῶν ἐνθυμοῦνται εὐκολώτερον τὸν κανόνα, ὅστις δὲν σημειοῦται, ἀλλ' εὐρίσκεται ὑπὸ τῶν μαθητῶν, προκαλουμένων εἰς τοῦτο ὑπὸ συντόμου ἐν τέλει τῶν σημειωθέντων ἐρωτήσεως.

Κατὰ ταῦτ' ἐν τῇ Ἀριθμητικῇ ἀναγράφομεν ἀπλῶς ὑπομνηστικὰς τινὰς φράσεις ἢ λέξεις καὶ παραδείγματα. Ὁ τρόπος οὗτος τῶν ἀναγραφῶν ἀποκλείει τελείως τὸ μηχανικῶς μανθάνειν κατὰ τὰς ἐπαναλήψεις. Οἱ μαθηταὶ δηλονότι ὀφείλουσι καὶ πάλιν νὰ εὑρωσι τὸν κανόνα μόνοι ἐκ τῶν μερικῶν περιπτώσεων δι' ἀφαιρέσεως, ἐὰν ἐλησμόνησαν ἤδη αὐτόν, καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει νὰ δώσωσιν εἰς αὐτόν τὸν ὀρθὸν γλωσσικὸν τύπον. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ αὐτενεργία αὐτῶν εἶναι μείζων νῦν ἢ ἐὰν εὑρισκόν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς πλήρη τὸν κανόνα ἐν τῷ τετραδίῳ τοῦ Συστήματος.

3. Ἐκ τῆς γενικῆς ταύτης ἀρχῆς δοκίμοι δίδομεν τὸν αὐτὸν τύπον καὶ εἰς τὰς ἐκ τῶν ἄλλων μαθημάτων ἀναγραφάς.

Ἐν τῷ Γλωσσικῷ π.χ. μαθηματι ἔχουσιν εὑρεῖ οἱ μαθηταὶ τὴν σημασίαν τῆς προθέσεως κατὰ μετ' αἰτιατικῆς· ἢ σχετικῆς σημείωσις· ἢ ἔχῃ τὸν ἐξῆς τύπον.

Ἡ πρόθεσις κατὰ μετ' αἰτιατικῆς.

Α'.

1. Ὁ Φυλλίδας ἦλθεν εἰς Ἀθήνας κατὰ προᾶξιν τινα (=ἵνα προᾶξη τι).
2. Ἔρχομαι εἰς Σμύρνην κατ' ἐμπορίαν (=ἵνα ἐμπορευθῶ).
3. Μεταβαίνω οἰκαδε κατ' ἀσχολίαν (=ἵνα ἀσχοληθῶ).

Β'.

1. Ὀφείλομεν γὰρ πράττωμεν κατὰ τοὺς νόμους (=συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους).
2. Κατὰ τὴν διαταγὴν τοῦ πατρὸς (=συμφώνως πρὸς τὴν διαταγὴν).
3. Κατὰ τὴν συμβουλήν τοῦ διδασκάλου (=συμφώνως πρὸς τὴν συμβουλήν).

Κανὼν ;

Ἀναλόγως πράττομεν καὶ ὅταν πρόκειται περὶ γραμματικῶν ἐννοιῶν (ὑποκειμένου, ἀντικειμένου, κατηγορουμένου κ.λ.). Οὕτω π.χ. προκειμένου περὶ τοῦ ὑποκειμένου ἔχομεν τὸν ἑπόμενον τύπον :

Ὑποκειμένον.

1. Οἱ Ἕλληνες ἐνίκησαν. Τίνες ἐνίκησαν ;— Οἱ Ἕλληνες ἐνίκησαν.
2. Ὁ Ἐφιάλτης ἦτο προδότης. Τίς ἦτο προδότης ;— Ὁ Ἐφιάλτης ἦτο προδότης.
3. Ὁ Λεωνίδας ἦτο γενναῖος. Τίς ἦτο γενναῖος ;— Ὁ Λεωνίδας ἦτο γενναῖος.

Κανὼν ;

Προκειμένου ἄρα καὶ περὶ γραμματικῶν κανόνων καὶ ἐννοιῶν περιοριζόμεθ' ἀναγράφοντες μόνον παραδείγματά τινα, προσθέτομεν δὲ μόνον συνθηματικὴν τινα λέξιν ἢ ἐρώτησιν τινα, ὅπως προσπίπτωσι τοῖς μαθηταῖς εὐκολώτερον τὰ κύρια σημεῖα τῶν παραδειγμάτων τούτων.

Εὐνόητον δ' εἶναι ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀναγράφομεν καὶ οἰκογενείας ἢ σειρὰς ἐκ τε τῆς ὀρθογραφίας καὶ τῆς στίξεως. Μία σελὶς π.χ. ἐκ τοῦ διὰ τὴν ὀρθογραφίαν προορισμένου τετραδίου τοῦ Συστήματος μαθητοῦ κατωτέρας τινὸς τάξεως θὰ ἔχη ὧδε :

εία : βασιλεία, δουλεία, ἐκστρατεία, πολιτεία.

ία : σοφία, κακία, στρατηγία, ἀνοησία, κ.λ. κ.λ. κ.λ.

Ὅταν δ' οἱ μαθηταὶ ἔλθωσιν εἰς τὴν κατάλληλον ἡλικίαν καὶ τὴν κατάλληλον τάξιν, ὅπως ἐξαγάγωσι τὸ γενικόν, εὐρίσκουσιν ἕτοιμον ἐν τῷ τετραδίῳ τούτῳ τὸ πρὸς τοῦτο ὕλικόν καὶ προβαίνουσιν εἰς τὴν ἀφαίρεσιν κατὰ τὰ ἐν τοῖς ἀνωτέρω λεχθέντα. Τότε δὲ καὶ καταγράφουσι τὸ γενικόν τοῦτο ἐν ἰδίῳ τετραδίῳ καὶ ὑπὸ τύπον ἀνάλογον πρὸς ἐκεῖνον, ὃν εἶδομεν προκειμένου περὶ τῆς σημασίας τῆς προθέσεως κατὰ συντασσομένης μετ' αἰτιατικῆς ἦτοι :

Ἀφρημένα οὐσιαστικὰ εἰς εἶα, ἰα, -οἶα.

Α'.

1. Δουλεύω — δουλεία.
2. Βασιλεύω — βασιλεία.
3. Ἐκστρατεύω — ἐκστρατεία.
4. Πολιτεύω — πολιτεία.

Β.

1. Σοφὸς — σοφία.
2. Κακὸς — κακία.
3. Στρατηγὸς — στρατηγία.
4. Ἀγότητος — Ἀνοησία.

Γ'.

1. Ἄνοος — ἄνους ἄνοια.
2. Εὐπλοος — εὐπλους εὐπλοια.
3. Εὐροος — εὐρους εὐροια.

Κανὼν ;

4. Τὸ τετράδιον τοῦ συστήματος τῶν Φρονηματιστικῶν μαθημάτων θὰ περιέχη ἀναγραφὰς ἠθικῶν νόμων καὶ χαρακτηρισμῶν σπουδαίων τῆς Ἱστορίας προσώπων, ἀντικειμένων τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς ἱστορικῆς προόδου καὶ ἀναπτύξεως τῆς πατρίδος τοῦ μαθητοῦ ἢ ἱστορικῶν ἀτομικῶν ἐννοιῶν, πρὸς δὲ καὶ χρονολογικόν τινα πίνακα. Ἐννοεῖται δ' ὅτι δι' ἕκαστον τῶν γενικῶν τούτων εἰδῶν ἔχομεν ὀρίσει καὶ ἴδιον μέρος ἐν τῷ τετραδίῳ τοῦ συστήματος. Ἡ δ' ἀναγραφή καὶ ἐνταῦθα εἶναι ὅμοια πῶς τῇ ἐν τῇ Ἀριθμητικῇ καὶ τοῖς Γλωσσικοῖς, ἦτοι καὶ ἐνταῦθα σημειοῦμεν παραδείγματα μετ' ὑπομνηστικῶν τινῶν λέξεων ἢ φράσεων. Ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι, ὅτι αἱ ὑπομνηστικαὶ αὗται λέξεις πρέπει νὰ εἶναι ἐνταῦθα πλείονες, εἰάν θέλωμεν νὰ ἐκπληροῖ ἡ ἀναγραφή τελείως τὸν ἑαυτῆς σκοπόν, ἦτοι νὰ ὑπομνηθήσκη τοὺς μαθητὰς τὸ ἐν τῷ σταδίῳ τῆς Ἀφαιρέσεως ἐξαχθὲν γενικόν. Οὕτω π.χ. θὰ ἔχωμεν ἐν τῷ ἠθικῷ συστήματι :

Δ. Μ. Γεωργακάκι : Ἠθικὴ καὶ Παιδαγωγικὴ.

1. Πῶς πρέπει νὰ δίδωμεν :

Ἐχεις πολλά . . . . ἀφθόνως.

Ἐχεις ὀλίγα . . . . . (Ἦ πτωχὸς καὶ ὁ πλούσιος).

2. Συμπεριφορὰ πρὸς τοὺς γονεῖς.

Τὰ τέκνα ὀφείλουσι . . . . . (Αἰνείας, Ἄναπις καὶ Ἀμφίνομος).

Εὐχὴ γονιοῦ ἀγόραζε καὶ . . . . .

3. Εὐπειθία, ταπεινοφροσύνη.

Πρέπει γὰρ εἰμεῖα . . . . .

(Ἄβραάμ, Ἰησοῦς Χριστός).

Ἐπὶ τὴν γενικωτέραν ἐπιγραφὴν χαρακτηρισμοὶ ἐπιφανῶν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ ἀνδρῶν ἀναγιγνώσκωμεν :

Κίμων.

Φιλόστοργος υἱός : ἀποφυλακίζει τὸν πατέρα . . . . .

Ἀγαπᾷ τοὺς πτωχοὺς : Οἱ κῆποι αὐτοῦ ἐλεύθεροι, ὅπως . . . .
καθ' ἑκάστην παραθέτει τράπεζαν καὶ
προσκαλεῖ . . . . .

Φιλόπατρις : Μάχη ἐν Τανάγρα.

Ἄριστος στρατηγός : Εὐρυμέδων, Θάσος, Κύπρος κλ. κλ.

Τὸ τμήμα τοῦ τετραδίου τοῦ Συστήματος τῶν Φρονηματιστικῶν, ὅπερ εἶναι ἀφιερωμένον διὰ τὴν Ἱστορίαν τοῦ Πολιτισμοῦ, θὰ περιέχη, πλὴν ἄλλων, καὶ τάσδε τὰς ἀναγραφάς :

Πρόρρησις τοῦ ἡμέλλοντος.

α.) Διὰ τῶν μαντείων (Δελφοί, Δωδώνη).

β.) Διὰ τῶν σπλάγχχνων . . . . ἀποκάλυψις τῆς συνωμοσίας τοῦ Κινάδωνος).

γ.) Διὰ τῆς πτήσεως τῶν πτηνῶν καὶ ἰδία . . . .

Πτήσις πρὸς τὰ δεξιὰ . . . .

Πτήσις πρὸς τὰ ἄριστερά . . . .

δ.) Διὰ τοῦ ὄνειρου (Ἄγαμέμνων ἐν Τροίᾳ, Σωκράτης ἐν τῇ φυλακῇ, Κλυταιμῆστρα) κ.λ. κ.λ.

Μυστικὴ ἀλληλογραφία τῶν Σπαρτιατῶν.

Δύο ξύλα τοῦ αὐτοῦ πάχους, ὧν τὸ μὲν . . . . τὸ δέ . . . .

Ἐγγραφον . . . . .

Ἀνεγίνωσκον . . . . .

Ὡς παράδειγμα διὰ τὴν ἀναγραφὴν ἐν τῇ κυρίῳ ἱστορικῷ μέρει

Εργ. Δ. της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

τοῦ τετραδίου τοῦ Συστήματος ἐκλέγομεν τοὺς Περσικοὺς πολέμους ἢ ἀτομικὴ ἔννοια αὐτῶν θάναγραφῇ ὡς ἑξῆς :

Περσικοὶ πόλεμοι.

Σκοπὸς τῶν Περσῶν. Ἐπιθυμία τῶν Ἑλλήνων. Πρώτη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν καὶ ἀποτυχία αὐτῆς. Δευτέρα ἐκστρατεία τῶν Περσῶν. Μάχη ἐν Μαραθῶνι τῷ 490 π. Χ. Τρίτη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν. Πορεία αὐτῶν κατὰ τε ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν. Μάχη ἐν Θερμοπύλαις τῷ 480 π. Χ. Ναυμαχία ἐν Σαλαμῖνι κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος. Μάχαι ἐν Πλαταιαῖς καὶ Μυκάλῃ τῷ 479 π. Χ. Πανωλεθρία τῶν Περσῶν καὶ φυγὴ τῶν ἐπιζησάντων. Οἱ Ἕλληνες λυτροῦνται τοῦ κινδύνου.

Ὁ δὲ χρονολογικὸς πίναξ τέλος περιέχει κατὰ σειρὰν τὰ ἱστορικὰ γεγονότα, ὧν τὸν χρόνον πρέπει νὰ ἐνθυμῶνται οἱ μαθηταί, ὡς ἑξῆς περίπου :

Ἐκστρατεία τοῦ Μαρδονίου	493 π. Χ.
Ἐκστρατεία τοῦ Δάτιδος καὶ τοῦ Ἀρταφέρνηου καὶ μάχη ἐν Μαραθῶνι	490 π. Χ.
Μάχη ἐν Θερμοπύλαις	480 π. Χ.
Ναυμαχία ἐν Σαλαμῖνι	480 π. Χ.
Μάχαι ἐν Πλαταιαῖς καὶ Μυκάλῃ	479 π. Χ.

κ.λ. κ.λ.

β. Μεγίστην ὁμοιότητα πρὸς τὸ τετράδιον τοῦ Συστήματος τῆς Ἱστορίας ἔχει καὶ τὸ διὰ τὴν Γεωγραφίαν προοριζόμενον. Καὶ τοῦτο δηλ. εἶναι διηρημένον εἰς διάφορα τμήματα, κατὰ τὰ διάφορα τῆς Ἀφαιρέσεως ἐξαγόμενα· τὸ πρῶτον τμήμα θὰ περιέχῃ τοὺς ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτῶν ἰχνογραφηθέντας χάρτας τῶν γνωστῶν νομῶν, κοιλάδων καὶ χωρῶν, τὸ δεύτερον συντόμους ἀναγραφὰς τῶν ἑξαχθεισῶν ἀτομικῶν ἐννοιῶν, τὸ τρίτον γεωγραφικοὺς νόμους καὶ τὸ τέταρτον ὁμάδας ἢ οἰκογενείας καὶ σειράς.

Παρὰ τοὺς χάρτας, ὅτινες παριστῶσι τόπον τινά, ὡς ἐν ὄλον, ἰχνογραφοῦσιν οἱ μαθηταί καθέτους κατόψεις κοιλάδων καὶ ὄρεων, ὅπως ἀπεικονίζεται σαφέστερον τὸ εὖρος μιᾶς κοιλάδος εἰς τὰ διάφορα μέρη αὐτῆς, ἢ κλίσις τῶν κλιτύων τῶν ὄρεων κ.λ. κ.λ. Οὕτως οἱ μαθηταί βλέποντες τῆς εἰκόνας ταύτας παριστῶσιν ἐν ἑαυτοῖς πολλῶν σαφέστερον καὶ τελειότερον τὴν κατακόρυφον τῆς, περὶ ἧς ὁ λόγος, χώρας διάρθρωσιν καὶ δύνανται, προβαλούμενοι, νὰ δώσωσι σαφεῖς ἀποκρίσεις. Διὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς λόγον προκαλοῦμεν τοὺς μαθητάς νὰ παριστῶσι γραφικῶς τὴν σχέσιν τοῦ ὕψους νέων ὄρεων πρὸς ἄλλα γνωστὰ, τοῦ βάρους καὶ τοῦ πλάτους νέων κοιλάδων πρὸς ἄλλας γνωστὰς, τοῦ μεγέθους νέας χώρας, νέου νομοῦ, νέας γῆσου πρὸς

ἄλλα γνωστά, τοῦ μήκους καὶ τοῦ πλάτους νέου ποταμοῦ, νέας λίμνης κ.λ. πρὸς ἄλλα γνωστὰ κ.λ. κ.λ.

Αἱ οἰκογένειαι ἢ ὁμάδες καταγράφονται, ὅπως ἐδείξαμεν ἀνωτέρω ἐν τῷ κεφαλαίῳ, ὅπερ ἐπιγράφεται *Σχηματισμὸς οἰκογενειῶν καὶ σειρῶν* ἐν σελ. 223, αἱ δ' ἀτομικαὶ ἔννοιαι καὶ οἱ νόμοι, ὅπως καὶ ἐν τῇ Ἱστορίᾳ. Οὕτω π.χ. ὁ νόμος, ὃν ἐξηγάγομεν ἀνωτέρω ἐν τῷ σταδίῳ τῆς Ἀφαιρέσεως, δύναται νὰ αναγραφῇ ὡδε :

Ἐξάρτησις τῆς ἐνασχολήσεως τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τοῦ ἐσαπτερικοῦ τῆς Γῆς.

Μέταλλα—Μεταλλωρύχοι (Λαίριον).

Ἀνθρακες—Ἀνθρακωρύχοι (Κύμη, Ποντοηράκλεια).

Μάρμαρα—Λατόμοι (Πεντέλη, Πάρος, Ταύγετος).

Σμίρις—Ἐξαγωγή αὐτῆς (Νάξος).

6. Προκειμένου περὶ τῆς *Φυσιογνωσίας*, χωρίζομεν ἐν τῷ τετραδίῳ τοῦ Συστήματος αὐτῆς ἴδιον τμήμα δι' ἕκαστον τῶν κλάδων αὐτῆς, τὴν Ζωολογίαν, Βοτανικὴν, Ὄρυκτολογίαν καὶ Φυσικὴν. Περαιτέρω δὲ τὸ διὰ τὴν Ζωολογίαν καὶ Βοτανικὴν τμήμα πρέπει νὰ περιέχῃ μικρότερα τμήματα, ὧν ἕκαστον εἶναι προωρισμένον καὶ δι' ἄλλο εἶδος γενικοῦ. Τὸ μὲν π.χ. διὰ τὰς γενικὰς ἔννοιαις, τὸ δὲ διὰ τὴν Μορφολογίαν, ἄλλο διὰ τὰς οἰκογενείας καὶ σειρὰς καὶ ἄλλο διὰ τοὺς βιολογικοὺς νόμους.

Ἐν ἑκάστῳ δὲ τῶν τμημάτων τούτων διατάσσεται αἱ ἔννοιαι κατὰ τὴν αὐτὴν σειρὰν, καθ' ἣν εἶναι διατεταγμένα καὶ ἐν ἐπιστημονικῷ βιβλίῳ. Οὕτω π.χ. ἡ σειρὰ, καθ' ἣν εἶναι διατεταγμένα τὰ θηλαστικὰ ἐν τῷ διὰ τὴν Ζωολογίαν τετραδίῳ τοῦ Συστήματος μαθητοῦ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, θὰ εἶναι ἡ ἑξῆς: Νυκτερίδες, Σαρκοφάγα, Ἐντομοφάγα, Τρωκτικά, Μονόχηλα, Δίχηλα, Πολύχηλα.

Αἱ δ' ἀναγραφαὶ αὗται ὁμοιάζουσι ταῖς τῶν λοιπῶν μαθημάτων, ἰδίᾳ δὲ ταῖς τῆς Γεωγραφίας, διότι καὶ ἐν τῷ διὰ τὴν Φυσιογνωσίαν προοριζομένῳ τετραδίῳ τοῦ Συστήματος ἀποδίδομεν μεγάλην σημασίαν εἰς τὰ ἱχνογραφήματα, παρ' ἃ καταγράφομεν παραδείγματα καὶ ὑπομνηστικὰς τινὰς λέξεις.

Τὴν ἔννοιαν τῶν Ἀλεκτοριδωδῶν καταγράφουσι π.χ. οἱ μαθηταὶ ὡς ἑξῆς :

Ἀλεκτοριδώδη.

Ὄρνις ἢ κατοικίδιος, λαγώπους, τέτραξ, τέτριξ.

1. **Ὠφέλεια** : Κρέας, δι' ὃ.....

2. **Τροφή** : Ἐντομα, σκώληκες, φυτικά οὐσία, δηλαδή.....

3. **Διαμονή** : Ἐπὶ τῆς Γῆς καὶ τῶν δένδρων, σπανίως ἐν τῷ ἀέρι.

α) *Ακατάλληλα πρὸς πτήσιν* : Βαρέα (δρατᾶ), πτέρυγες βραχεῖαι, στρογγύλαι καὶ σκαφοειδεῖς (ἰχνογράφησις αὐτῶν) τοῦναντίον.....

β) *Καλῶς κατηρητισμένα διὰ τὰ ζῶσιν ἐπὶ τῆς Γῆς* : Τρέχουσι ταχέως καὶ ἐπὶ πολὺ, διότι—(κνήμαι καὶ ὄνυχες).

4. *Πῶς εὐρίσκουσι τὴν τροφήν ἐπὶ τῆς Γῆς* : Σκάλισμα, πόδες (ἰχνογράφησις). Ἄνοιγμα τοῦ εὐρίσκομένου διὰ τοῦ ῥάμφους, τὸ ἄνω ῥάμφος ἀγκιστρῶτον (ἰχνογράφησις), ὀξεῖα χεῖλη (ψαλλίς). Τὴν τροφήν καταπίνουσι ὀλόκληρον, πρόλοβος πρὸ τοῦ στομάχου (ἰχνογράφησις).

δ. *Διαφοραὶ τῶν εἰδῶν τῶν ἀλεκτοριδῶδων πρὸς ἄλληλα*, κατὰ τὴν διαμοιγήν, τὸ μέγεθος, τὸ χρῶμα, τὴν πτεροφυΐαν.

Ἐπιπλοῦστεραι εἶναι αἱ ἀναγραφαὶ μορφολογικῶν ἐννοιῶν. Οὕτω π. χ. προκειμένου περὶ ταξιανθίας ἔχομεν :

Ταξιανθία.

Σκιάδιον : (ἰχνογράφησις) (*) ἄμμι τὸ γλυφίδιον, κερασεᾶ.

Κεφαλὶς : * * ἐρυθρὸν καὶ λευκὸν τρίφυλλον τὸ λειμώνιον, χαμαίμηλον.

Βότρυς : * * ῥόκα, κράμβη.

Στάχυς : * * κριθή, βρόζα.

Κῦμα : * * γαρούφαλλα, ζαμποῦκος. κ.λ. κ.λ.

Κατὰ τὸν αὐτὸν ἀκριβῶς τρόπον ἀναγράφομεν καὶ πᾶσαν ἄλλην μορφολογικὴν ἐννοιαν περιοριζόμενοι εἰς τὰ ὀνόματα τῶν ἐννοιῶν, εἰς τὴν δι' ἰχνογραφήματος ἀπεικόνισιν τῆς ἐννοίας, καὶ τὴν παράθεσιν παραδειγμάτων τινῶν ἢ ἀντιπροσώπων τῆς ἐννοίας ταύτης.

Ἡ ἀναγραφή τῶν φυσιογνωστικῶν οἰκογενειῶν καὶ σειρῶν γίνεται, ὅπως ἤδη ἐδηλώθη ἀνωτέρω ἐν σελ. 224. Τοὺς δὲ φυσιογνωστικούς νόμους σημειοῦμεν ἀκριβῶς, ὅπως τοὺς γεωγραφικούς· (πρὸβλ. ἐν σελ. 244) (**).

7. Μετὰ τὸ ἀνωτέρω παραδείγματα θάποβῃ εὐκόλον εἰς πάντα διδάσκαλον τὰ εὖρη τὸν κατάλληλον τύπον διὰ πᾶσαν ἀναγραφὴν ἐν τῷ τετραδίῳ τοῦ Συστήματος, καὶ προκειμένου περὶ μαθημάτων, ὧν παραδείγματα δὲν παρετέθησαν ἀνωτέρω, τῆς Γεωμετρίας π. χ. καὶ τῆς

(*) Αὐτόδηλον εἶναι, ὅτι ἐν πάσαις ταῖς περιπτώσεσι, καθ' ἃς γίνεται ἐν ταῦθα λόγος περὶ ἰχνογραφημάτων, πρέπει ὄντως καὶ τὰ ὑπάρχοντα ταῦτα ἐν ταῖς τετραδίαις τῶν μαθητῶν. (Σ. Μ.)

(**) Πῶς καταγράφομεν τὸ ἐν τῇ Φυσικῇ Πειραματικῇ ἐξαγόμενον γενικὸν δείκνυται ἐν ταῖς Ὑποδειγματικαῖς διδασκαλαῖς τοῦ I τόμου ἐν σελ. 525. (Σ. Μ.)

᾿Ωδικῆς. Γενικῶς ἐν ταῖς ἀναγραφαῖς ταύταις ἰσχύει ὅ,τι πολλάκις ἀνωτέρω εἶπομεν :

Ἐν τῷ τετραδίῳ δηλονότι τοῦ Συστήματος δὲν ἀναγράφουσιν οἱ μαθηταὶ νόμους, κανόνας καὶ ἐννοίας, ἀλλ' ἀπλῶς παραδείγματα, ὑπομνηστικὰς τινὰς λέξεις, χάρτας καὶ ἄλλα ἱχνογραφήματα. Διὰ τούτων κατορθοῦσι νὰ ἐπαναλαμβάνωσιν ἀργότερον εὐκόλως τὸ διδασχθέν, χωρὶς νὰ διατρέχωμεν τὸν κίνδυνον νὰπομνημονεύωσι τοῦτο μηχανικῶς, καὶ χωρὶς νὰ ἐπιδρῶμεν ἐπιβλαβῶς ἐπὶ τὴν αὐτενεργίαν αὐτῶν.

8. Βέβαιον δ' ὅμως εἶναι ὅτι δὲν πρέπει νὰ λησιμονήσωμεν ἀναγκαίαν πρὸς τοῦτο προϋπόθεσιν. Ἐὰν θέλωμεν, ὅπως οἱ μαθηταὶ δύνανται ἀργότερον νὰ ἐπαναλαμβάνωσι τὸ ἀναγραφέν εὐκόλως, τῇ βοήθειᾳ τῶν παραδειγμάτων, ὑπομνηστικῶν λέξεων καὶ ἱχνογραφημάτων, εἶναι ἀνάγκη ἅμα τῇ ἀναγραφῇ νὰ προκαλῶμεν αὐτοὺς νὰναγιγνώσκωσι κατὰ πλήρεις καὶ τελείας προτάσεις τοῦτο, ὕπερ ἀνεγράψαν ἢ ἱχνογράφησαν, ἀκριβῶς, ὅπως νὰναγιγνώσκωσιν αὐτὸ κατὰ τὰς μετὰ ταῦτα ἰδιαιτέρας ἐπαναλήψεις· οὕτω συνδέεται καὶ κατὰ τὸν νόμον τοῦ συγχρονισμοῦ ἢ παράστασις τῆς ἐκτενοῦς ἀποδόσεως πρὸς τὰς ὑπομνηστικὰς λέξεις, καὶ ἡ ἀνάπλαισις κατ' ἀκολουθίαν μετὰ ταῦτα ἐπιτυγχάνει πολὺ καλύτερον.

Οὕτω π.χ. τὰ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «*πρόβρρησις τοῦ μέλλοντος*» ἀνωτέρω σημειωθέντα νὰναγνωσθῶσιν ὑπὸ τινος τῶν μαθητῶν ὡς ἑξῆς :

Οἱ ἀρχαῖοι προέλεγον τὰ μέλλοντα πρῶτον διὰ τῶν μαντείων· τούτων ἐπιφανέστατα ἦσαν τὸ ἐν Δελφοῖς, ἐν τῷ ὁποίῳ τὸν χρησμὸν ἔδιδε γυνή, Πυθία καλουμένη, καὶ τὸ ἐν Δωδώνῃ· δεύτερον διὰ τῶν σπλάγγων τῶν ζῴων, ἅτιν' εἴβουζον εἰς τοὺς θεοὺς, ὅπως εἰδομένον ὅτι ἀπεκαλύφθη ἡ συνωμοσία τοῦ Κινάδωνος· τρίτον διὰ τῆς πτήσεως τῶν πτηνῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ ἀετοῦ, ὅστις ἦτο ἱερὸν τοῦ Διὸς πτηνόν· πτήσις πρὸς τὰ δεξιὰ ἐθεωρεῖτο αἰσία, πτήσις πρὸς τὰριστερὰ ἐθεωρεῖτο ἀπαισία· τέταρτον διὰ τοῦ ὄνειρου, ὅπως ὁ Σωκράτης ἐκ τοῦ ὄνειρου ἐνόησεν ὅτι ἔμελλε μετὰ τρεῖς ἡμέρας νὰποθάνῃ. κ.λ. κ.λ.

4. Η ΜΕΘΟΔΟΣ ἢ ΕΦΑΡΜΟΓΗ

Τὰ τέσσαρα πρῶτα Εἰδολογικὰ στάδια, ἡ Ἀνάλυσις, ἡ Σύνθεσις, ἡ Σύνδεσις καὶ τὸ Σύστημα, ᾧδήγησαν τοὺς μαθητὰς ἀπὸ τοῦ μερικῆς εἰς τὸ γενικόν, οὕτω δὲ παρέσχον εἰς αὐτοὺς γνώσεις τὸ μὲν πρῶτον ὑπὸ μορφήν συγκεκριμένην, εἶτα δ' ἀφηρημένην. Ἡ γνώσις δ' ὅμως, τὸ εἰδέναι, οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν, ἐὰν μὴ εἶναι δυνατόν·